

МЕРЕЖА ШТУЧНИХ ЗАПОВІДНИХ САДОВО-ПАРКОВИХ ОБ'ЄКТІВ ЗОНИ ШИРОКОЛИСТЯНИХ ЛІСІВ УКРАЇНИ

*Л.В. Міськевич, аспірант**

e-mail: larusa18.08@gmail.com

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Розглянуто основні історичні віхи та сучасну категоріальну структуру мережі штучних заповідних парків та інших об'єктів зони широколистяних лісів України. Історія формування мережі простежується з XVI століття, коли почали створюватися перші парки, проте заповідний статус вони отримали лише у XX столітті. Категоріальна структура мережі представлена: регіональними ландшафтними парками, ботанічними садами, парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва, дендрологічними парками, заповідними урочищами, заказниками, зоологічними парками та пам'ятками природи. У розрізі адміністративних областей наведено кількісний розподіл та площі штучних заповідних садово-паркових об'єктів зони широколистяних лісів України.

Ключові слова: штучні заповідні парки, зона широколистяних лісів, мережа природно-заповідного фонду.

Вступ. Охорона фіторізноманіття є однією із актуальних проблем сьогодення. Будь-яка екзогенна деградація рослинних угруповань викликає їхнє синтаксономічне збіднення. Тому вагомим засобом збереження рослинного світу є формування мережі природно-заповідного фонду, у тому числі штучних заповідних парків, у яких інтродуковано екзотичні для України види деревних рослин. У рослинному покриві України досить багатою на дендрорізноманіття є зона широколистяних лісів (ЗШЛ), що пояснюється її біогеографічним

* Науковий керівник – доктор біологічних наук, професор С. Ю.

розташуванням на межі з Українським Поліссям, Лісостепом та Українськими Карпатами. Цей регіон, що заселений, здебільшого, лісами неморального типу, має досить високий ступінь деєастованих ландшафтів, тому фіторізноманіття його потребує збереження шляхом оптимізації мережі природоохоронних об'єктів.

Мета дослідження: аналіз історії формування та сучасного стану мережі штучних заповідних парків зони широколистяних лісів України в розрізі адміністративних областей.

Методика і методи: враховуючи те, що мережа штучних заповідних парків неоднорідна за категоріальною та функціональною структурою, тому для її характеристики використано системний підхід. Основні історичні дані щодо формування та розвитку штучних заповідних садово-паркових об'єктів одержано на основі опрацьованих літературних джерел, використовуючи історико-науковий та науково-аналітичний методи. Використано матеріали органів Міністерства екології та природних ресурсів України у розрізі адміністративних областей регіону [3, 8, 9, 10, 11].

Результати дослідження:

Основні історичні дати наводяться за такими джерелами: [1, 2, 4, 5, 6, 7, 12, 13, 14, 15]. Історія природно-заповідної справи в Україні пов'язана із розвитком паркознавства та декоративного садівництва, тому розглянемо формування цих трьох напрямів крізь призму століть.

XVI століття. Створено парк імені Івана Франка у м. Львові.

XVII століття. 1635 р. – створено Підгорецький парк на Львівщині, який виявився першим у регіоні досліджень. Засновником та першим власником його був Станіслав Конєцпольський [14].

XVIII століття. 1710 р. – створено Гоцанський парк на Рівненщині [13]; 1720 р. – родиною Коритовських закладено Плотницький парк на Рівненщині; 1730 р. – розпочато будівництво Оброшинського парку у с. Оброшино на Львівщині. На той час територія належала львівським архієпископам; 1731-1744 рр. – біля палацу М. С. Вишнівецького створено Вишнівецький парк на

Тернопільщині. Облаштував парк Д. Мак-Клер; 1760 р. – у с. Рай на Тернопільщині засновано Раївський парк [7]; 1788 р. – Я. О. Орловським створено Малієвецький палацово-парковий ансамбль на Хмельниччині [14]; 1796 р. – на Галичині організовується перший в Україні зоологічний парк.

XIX століття. 1806 р. – створено Кременецький ботанічний сад при Вищій Волинській гімназії; 1810 р. – біля палацу В. Мера у місті Буськ Львівської області розбили Буський парк; 1820 р. – Л. Гіжицьким засновано Новоселицький парк на Хмельниччині; 1852 р. – у Львові утворений ботанічний сад, проектування якого пов'язане з іменем К. Баурера; 1876р. або 1879 р. – інспектором з міського озеленення А. Рерінгом засновано Стрийський парк у Львові; 1860-і роки – німецьким ботаніком та паркобудівником Д. Клігером засновано Голозубинецький парк на Хмельниччині; II половина XIX століття – заснований Білокриницький дендрологічний парк. Замком та парковою частиною володіли графи Чосновські, а згодом Олександр Воронін – таємний радник Київського генерал-губернатора [15].

XX століття. 1905 р. – Арнольдом Рерінгом закладено парк «Залізна вода»; 1912 р. – школою лісових кондукторів під керівництвом лісничого В. Г. Дубровинського засновано Суразький дендрологічний парк; середина 20-х рр. вчені О. Мріц, В. Левицький, Б. Лучаковський, М. Мельник та інші, починають створювати заповідні об'єкти та території на землях греко-католицької церкви на Галичині; 1936 р. – у Західній Україні Міністерство зв'язку Польщі видало указ про охорону дерев вздовж доріг [14]; рішенням виконавчого комітету Тернопільської обласної ради від 14 жовтня 1967 р. № 734 «Про затвердження списків пам'яток природи, що беруться під охорону держави» Суразькому дендропарку було надано статус пам'ятки природи; 1967 р. – Василем Корчемним закладено Хоростківський дендропарк; 1972 р. – створено такі ППСМ: Раївський, Гощанський, Новоселицький; Антонінський, Стрийський, Буський, Більче-Золотецький, Великоновоселицький та Голозубинецький ППСМ; 1977 р. – засновано перший у Волинській області ботанічний сад «Волинь»; 1979 р. – створено Самчиківський ППСМ на Хмельниччині; 1983

р. – ботанічний сад «Волинь» набув статусу ботанічного саду загальнодержавного значення; 1991 р. – рішенням виконавчого комітету Тернопільської обласної ради від 26 грудня 1991 р. № 303 «Про створення Галицького ботанічного саду лікарських рослин «Поділля» науково-експериментального об'єднання державного медичного інституту» оголошено Галицький ботанічний сад лікарських рослин; 1991 р. – постановою Ради Міністрів України № 33 від 22.01.91 Оброшинський парк оголошено дендропарком; 1996-1998 рр. – М. П. Чайковським та І. О. П'ятківським підготовлено реєстр об'єктів та територій ПЗФ Тернопільської області. М.П. Чайковський був організатором мережі ПЗФ Тернопільської області [15];

XXI століття. 2004 р. – створено заказник «Хотинська фортеця» у ЧО; 2005 р. – створено ботанічний сад «Червона калина» на Тернопільщині та ППСМ «Великомежирицький парк» у РО; 2011 р. – створено ППСМ «Замковий парк».

Таким чином, ЗШЛ України станом на 2015 рік включає 246 штучних заповідних об'єктів. Розглянемо їх кількісний склад у розрізі адміністративних областей регіону.

Пам'ятки природи. Мережа штучних ПП ЗШЛ України представлена 116 об'єктами, які знаходяться у: ТО («Сосна Веймутова», «Монастирські сосни», «Платани-Кучерики», «Кедр сибірський», «Айлант Антона Горбачевського», «Ялиця каліфорнійська» та інші), ЛО («Алея вікових лип», «Віковий платан», «Магнолія Кобус», «Гінкго дволопатева», «Тсуга канадська» та інші), ХО («Каштан кінський», «Липа маньчжурська», «Тюльпанове дерево», «Алея горіха грецького», «Біогрупа екзотичних дерев» та інші), РО («Дерево гледичії», «400-річний каштан», «Радивилівський дендропарк» та інші), ВО («Дуб плакучої форми», «Платан західний»), ЧО («Платан східний чинар»), «Сосна чорна»), ІФО («Каштани») та ЖО («Деревицькі модрини»).

Мережа парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. У ЗШЛ України налічується 102 ППСМ, які займають площу 1565,127 га. У ЛО – 39 (Стрийський парк, Басівський, Парк імені Івана Франка, «Парк курорту

Немирів» та інші), ХО – 34 (Новоселицький, Ганнопільський, Самчиківський, Голозубинецький та інші, ТО – 13 (Раївський, Гримайлівський, Вишнівецький та інші), ЧО – сім (Хотинський, Романківецький, Заставнянський, Грушівецький, Стачанський, Чорнівський, Вікнянський), РО – шість (Велекомежерицький, Гоцанський, Мізоцький, Острозький та Млинівський), ВО – три (Горохівський, Першотравневий, Берестечківський). У ЖО та ІФО ППСМ відсутні.

Мережа дендрологічних парків представлена 13 об'єктами, які розміщуються у ТО (Гермаківський, Хоростківський, Суразький дендропарк імені Дубровинського, Білокриницький, Бережанський, Козівський «Лісова пісня» та інші), ЧО – два (Млинки, Киселівський «Гайдейка») та ЛО – два (Оброшинський та Рудківський). Досі не створено ДП у ЗШЛ в таких областях: ІФО, ХО, РО, ЖО, та ВО.

Мережа ботанічних садів. У зоні ЗШЛ України налічує вісім БС, які займають площу 303,06 га. Найбільша їх кількість у ТО (Кременецький БС, БС «Червона калина», Галицький БС лікарських рослин) та ЛО – три (БС Львівського державного університету імені Івана Франка, БС Львівського національного лісотехнічного університету і БС Львівського медичного університету) та у ВО (БС «Волинь») і ХО – один (Кам'янець-Подільський БС).

Мережа заповідних урочищ. Ця категорія ПЗФ у ЗШЛ представлена лише двома територіями, які мають садово-паркові об'єкти і розташовані у двох областях: ЛО («Модринове насадження») та ІФО («Під посадкою»).

Мережа зоологічних парків. У ЗШЛ налічується лише три ЗП, які розташовані у ЛО (Львівський ЗП), ТО («Лановецький зооботсад») та ХО (Кам'янець-Подільський ЗП).

Мережа регіональних ландшафтних парків ЗШЛ України представлена лише одним РЛП – «Знесіння» у місті Львів.

Мережа заказників представлена лише одним об'єктом (Хотинська фортеця), який розташований у ЧО.

Кількісний склад мережі штучних об'єктів ПЗФ ЗШЛ України відображений у таблиці.

**Мережа штучних заповідних об'єктів зони широколистяних лісів
України**

Категорії заповідних об'єктів	Адміністративні регіони								Усього, од./га
	ЛО	ТО	ХО	ІФО	ВО	РО	ЧО	ЖО	
РЛП	1	–	–	–	–	–	–	–	1
	312,10	–	–	–	–	–	–	–	312,10
ППСПМ	39	13	34	–	3	6	7	–	102
	536,550	112,7968	774,28	–	27,1	76,60	37,80	–	1565,127
БС	3	3	1	–	1	–	–	–	8
	42,70	232, 86	17,50	–	10,0	–	–	–	303,06
ДП	2	9	–	–	–	–	2	–	13
	64,0	109,7	–	–	–	–	15,80	–	189,50
ЗП	1	1	1	–	–	–	–	–	3
	5,90	10,0	1,57	–	–	–	–	–	17,47
ПП	39	46	19	1	2	6	2	1	116
	108,81	33,80	7,78	0,72	0,02	6,10	8,71	20,0	185,94
ЗУ	1	–	–	1	–	–	–	–	2
	5,70	–	–	0,60	–	–	–	–	6,3
З	–	–	–	–	–	–	1	–	1
	–	–	–	–	–	–	22,1	–	22,1
Разом	86	72	55	2	6	12	12	1	246
	1075,76	499,157	801,13	1,32	37,12	82,7	84,41	20,0	2601.597

Умовні скорочення до тексту і таблиці: ЗШЛ – зона широколистяних лісів України, ПЗФ – природно-заповідний фонд, ПП – пам'ятка природи, БС – ботанічний сад, ДП – дендрологічний парк, ЗП – зоологічний парк, З – заказник, ПП – пам'ятка природи, ППСПМ – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва, РЛП – регіональний ландшафтний парк, ЗУ – заповідне урочище, ВО – Волинська область, РО – Рівненська область, ЖО – Житомирська область, ЧО – Чернівецька область, ТО – Тернопільська область, Львівська

область, ХО – Хмельницька область, ІФО – Івано-Франківська область. У чисельнику наведена кількість об'єктів ПЗФ, у знаменнику – площа (га), яку вони займають.

Висновки

Найактивніший розвиток природно-заповідної справи у ЗШЛ України характерний для ХХ століття. Нині ЗШЛ України представлена такими категоріями штучних об'єктів природно-заповідного фонду: ППСМ, БС, ПП, ЗП, ДП, З, ЗУ та РЛП. Серед них найрепрезентативнішими за наявністю штучних заповідних об'єктів є ЛО, ТО та ХО. У ЛО розташовано 86 штучних об'єктів ПЗФ (сума площ – 1075,76 га). У ТО є 72 об'єкти (сума площ – 499,157 га), ХО представлена 55 об'єктами (сума площ – 801,13 га). Менш забезпечена такими об'єктами ЧО, яка включає 12 об'єктів (сума площ – 84,41 га). РО представлена 12 об'єктами (сума площ – 82,7 га). У ВО розташовано шість об'єктів (сума площ – 37,12 га). Найменш репрезентативними на штучні заповідні об'єкти є мережі ІФО та ЖО. ІФО включає 2 об'єкти (сума площ – 0,72 га). У ЖО виявлено лише один об'єкт – це ПП «Деревицькі модрини» площею 20,0 га.

Література

1. Борейко В. Е. История заповедного дела в Украине / В. Е. Борейко. Серия : История охраны природы. – К., 2002. – вип. 30. – 272 с.
2. Заповідна справа в Україні : Навчальний посібник / [Андрієнко Т. Л., Малишева Н. Р., Парчук Г. В. та ін.] ; за заг. ред. М. Д. Гродзинського , М. П. Стеценка. – К., 2003. – 306 с.
3. Заповідні об'єкти Рівненщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecorivne.gov.ua/reserve/?sid=661>.
4. Карпюк З. К. Розвиток заповідної справи на Волинському Поліссі / З. К. Карпюк // Природа Західного Полісся та прилеглих територій. Зб. наук. пр. – 2013. – № 10. – С. 55-63.

5. Клименко Ю. О. Деревна рослинність старовинних парків Лісостепової частини Львівської області / Ю. О. Клименко // Вісник УкрДЛТУ. – 2004. – вип. 14.8. – С. 156-165.

6. Кузнецов С. І. Паркознавство: навч. посіб. / С. І. Кузнецов, О. М. Багацька. – К. : ЦП «Компринт», 2011. – 156 с.

7. Кузьович В. С. Історія Раївського парку / С. В. Кузьович, С. М. Підховна // Науковий вісник НУБіП України. Сер. «Лісівництво та декоративне садівництво», 2012. – Вип. 171, ч. 1. – С. 109-112.

8. Леоненко В. Б. Атлас об'єктів природно-заповідного фонду України / В. Б. Леоненко, М. П. Стеценко, Ю. М. Возний – К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. – 72 с.

9. Леоненко В. Б. Додаток до атласу об'єктів природно-заповідного фонду України / В. Б. Леоненко, М. П. Стеценко Ю. М. Возний – К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. – 140 с.

10. Мережа природно-заповідного фонду Тернопільської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecoternopil.gov.ua/index.php/pryrodni-resursy/pryrodno-zapovidnyi-fond/merezha-pzf/20-merezha-pryrodno-zapovidnoho-fondu>.

11. Перелік територій та об'єктів природно-заповідного фонду Львівської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ekologia.lviv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=146&Itemid=76.

12. Петрова Л. М. Структура мережі заповідних об'єктів Заходу України / Л. М. Петрова // Науковий вісник УкрДЛТУ. Зб. наук. - техн. праць: Заповідна справа в Галичині на Поділлі та Волині. – Львів : УкрДЛТУ. – 2004. – Вип.14.8. – С. 80-88.

13. Попович С. Ю. Природно-заповідна справа : навчальний посібник / С. Ю. Попович. – К.: Арістей, 2007. – 480 с.

14. Попович С. Ю. Заповідне паркознавство : навчальний посібник / С. Ю. Попович, О. М. Корінько, Ю. О. Клименко – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2011. – 320 с.

15. Черняк В. М. Унікальні перлини природи Тернопільщини / В. М. Черняк, Г. Б. Синиця, І. О. Пятківський – Тернопіль 2014 : Навч. книга – Богдан, 2014. – 512 с.

Ключевые слова: искусственные заповедные парки, сеть природно-заповедного фонда.

Рассмотрены основные исторические вехи и современную категориальную структуру сети искусственных заповедных парков зоны широколиственных лесов Украины. На основе анализа литературных источников и архивных материалов установлено, что история формирования сети прослеживается с XVI века, когда начали создаваться первые парки, однако заповедный статус они получили только в XX веке. Категориальная структура сети представлена: региональными ландшафтными парками, ботаническими садами, парками-памятниками садово-паркового искусства, дендрологическими парками, заповедными урочищами, заказниками, зоологическими парками и памятниками природы. В разрезе административных областей приведено количественное распределение и площади искусственных заповедных садово-парковых объектов зоны широколиственных лесов Украины.

It was considered the main historical aspects and modern categorial structure of artificial network of parks and other protected objects of broadleaf forest zone of Ukraine. The history of formation of network has started from the XVI century when the first parks were established, but they had obtained the status of reservations only in the XX century. Categorial structure of network represented as following: regional landscape parks, botanical gardens, in pairs sights, landscape architecture parks, dendrology parks, natural reserves, sanctuaries, zoological parks and natural monuments. In terms of administrative areas it was represented quantitative

distribution and total areas of artificial protected landscape gardening objects of the broadleaf forest zone of Ukraine.

Keywords: artificial conservation parks, the zone of broadleaf forests, a network of natural reserve fund.